

İklim Değişikliği, Jeopolitik İttifaklardaki Kaymalar,

Deniz Jeopolitiği ve Türkiye

Cahit Armağan DİLEK

Türk Çağı Düşünce Merkezi Direktörü

ÖZET

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda küresel bazda insanlığı ve ülkeleri bekleyen tehditlerin başında iklim değişikliği gelmektedir. İklim değişikliğinin karasal alandaki etkilerinin yanında deniz kıyısındaki coğrafyalarda ve denizlerde de büyük olumsuzluklar yaratacağı değerlendiriliyor.

Bu durum tesislerde araç ve gereçlerde yaşam koşullarında iş ortamında iş yapma biçimlerinde köklü değişiklikleri beraberinde getiriyor. İklim değişikliği Avrupa ülkeleri ve ABD tarafından bir numaralı ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımlanıyor. İklim değişikliğinin en önemli etkilerinden birini küresel deniz ulaşım hatlarında yaratacağı değişiklik olacak. Artık Pasifik ile Avrupa-Kuzey Atlantik arasında Arktik coğrafyası üzerinden çok daha kısa bir ulaşım hattı var. Bu durum Arktik bölgesindeki küresel rekabeti artıracak.

Bunun yanında Soğuk Savaş döneminin bilinen ittifak yapılarının dışında çok sayıda ittifak halkaları oluştuğuna şahit oluyoruz. AUKUS, QUAD gibi ittifakların yanında ABD'nin Pasifik ülkeleriyle 2'li 3'lü... ittifaklar oluşturduğu görülüyor. Bu ittifakların katılımcı ülkelerin özellikle deniz kuvvetleri üzerinden somutlaştığı, bu da donanmaların hem ülkelerin dış politikalarında önemli bir araca dönüştüğünü hem de deniz jeopolitiğinin 21. Yüzyılın en önemli uygulama alanı olduğunu ve olacağına işaret ettiğini gösteriyor.

Küresel ölçekte bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'nin donanmasıyla birlikte deniz jeopolitiğini çok dar bir alana sıkıştırdığına dair gelişmeler yaşanıyor. Türkiye'nin Atlantik'ten Pasifik'e, Ummanlardan Arktik okyanusuna geniş bir coğrafyada etki üretecek politikalara ihtiyacı var. Denizden ve denize bakan, ufkun ötesini görebilen denizciliği Türk'ün büyük ülküsü gören

politikalara ihtiyaç var. Bunun için de iyi bir eğitime ve teknolojik üstünlüğe ihtiyaç var. Atatürk'ün dediği gibi denizlerdeki sınırı sahip olunan iyi eğitim, teknolojik gelişmişlik belirler. Eğitim ve teknolojide ne kadar iyiyerseniz açık denizlerde o kadar ileriye gitmeniz kendinize yeni refah alanları da yaratabilirsiniz.

ANAHTAR KELİMELELER

İklim değişikliği, deniz jeopolitiği, Arktik, Akdeniz, Donanma

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE DENİZLER/OKYANUSLAR

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda küresel bazda insanlığı ve ülkeleri bekleyen tehditlerin başında iklim değişikliği gelmektedir. İklim değişikliğinin karasal alandaki etkilerinin yanında deniz kıyısındaki coğrafyalarda ve denizlerde de büyük olumsuzluklar yaratacağı değerlendiriliyor.

İklim değişikliğinin en önemli etkilerinden biri küresel deniz ulaşım hatlarında yaratacağı değişiklik olacak. Artık Pasifik ile Avrupa-Kuzey Atlantik arasında Arktik coğrafyası üzerinden çok daha kısa bir ulaşım hattı var. Bu durum Arktik bölgesindeki küresel rekabeti de artıracak.

Arktik bölgede ve kuzey buz denizi olarak bilinen bölgede buzulların erimesiyle birlikte yüzyıllardır bilinen tarih içinde ilk defa kuzeyden bir deniz yolu açılıyor. Arktik Okyanusu üzerinde yer alan ve Avrupa ile Asya-Pasifik bölgesi arasındaki en kısa ulaşım rotası olan Kuzey Deniz Rotası (NSR) son yıllarda artan kapasitesiyle küresel taşımacılık sektörünün gözdesi haline geliyor.

Çünkü özellikle Pasifik'in kuzeyinden Avrupa'ya deniz ulaşımı yarı yarıyadan daha fazla kısaldı. Bu durum kuzey deniz yolundan yapılan deniz ticaret hacmine de yansdı. 2012'de kargo yükü 3,8 milyon ton iken, 2022'de 34,1 milyon tona çıktı. 2024'te ise 80 milyon tona yükselmesi bekleniyor.

Arktik Konseyi verilerine göre, 8 ülkenin ekonomisini bir araya getiren ve 20 milyon kilometrekareden fazla alanı kapsayan Kuzey Kutup yani Arktik bölgesinin ekonomik değerinin 600 milyar dolardan fazla olduğu tahmin ediliyor.

Arktik bölgesinde küresel ısınmayla buzulların erimesiyle bu bölgede deniz dibindeki kaynakların paylaşımı kavgası da hızlandı. Her ne kadar Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin bir sonucu gibi gözükse de fırsattan istifade İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyesi yapılmasının kuzeydeki deniz yolu ve Arktik bölgedeki kaynakların paylaşımıyla doğrudan ilgili olduğu yadsınamaz. Arktik Arktik coğrafyasında Rusya 7 NATO üyesine karşı bir mücadele vermek zorunda. Rusya bunda da Çin'i yanına alarak devam etmek istiyor.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÇARPAN ETKİLERİ

İklim değişikliğinin yarattığı ortam tesislerde araç ve gereçlerde yaşam koşullarında iş ortamında iş yapma biçimlerinde köklü değişiklikleri beraberinde getiriyor. Örneğin Arktik bölgede deniz ticaret yolunu işletebilmek için daha fazla buz kıran gemisine ihtiyaç var. Bu anlamda Rusya'nın öncü olduğu biliniyor. Rusya halihazırda nükleer takatli buz kıran gemisi olan tek ülke. Nükleer takatli buzkıran gemisi yeni yakıt yüklemesi yapılmadan 7 yıl çalışabiliyor. Halen bölgede 7 buz kıran gemisi var, bunların sayısının 2030'a kadar 13'e çıkması bekleniyor.

İklim değişikliği kuzeyde küresel deniz ve ticaret jeopolitiğini bu şekilde etkilerken güneyde ise devletleri ve insanları daha olumsuz bir ortamla yüzyüze bırakıyor. Bu olumsuzlukların en çok yaşanacağı alanlardan birini ise Akdeniz Havzası oluşturuyor.

İklim değişikliği, türümüzü tehdit eden en büyük tehlike haline gelirken, Akdeniz'de sıcaklıklar küresel ortalamadan %20 daha hızlı yükseliyor. Bu yükselişin somut ve vahim sonuçlarını havza genelinde halihazırda görmeye başladık. Önümüzdeki yıllarda da devam edecek bu artışla, 2100'e gelindiğinde deniz seviyesinin bir metreden fazla yükseleceği ve bölge nüfusunun üçte birinin bundan etkileneceği tahmin ediliyor. Seragazı emisyonlarının etkilerini azaltmak ve ısınan deniz gerçeğine uyum sağlamak için acil ve kapsayıcı tedbirlerin alınması şart.

İklim değişikliği, deniz ekosistemlerini tehdit eden diğer bütün unsurların etkilerini daha da şiddetlendiriyor. Son araştırmalar, dünya üzerinde 1971-2010 yılları arasında gerçekleşen

ısının yüzde 90'dan fazlasının okyanus kaynaklı olduğunu ve en hızlı ısınan ve giderek daha da tuzlanan Akdeniz'de bu artışın rekor seviyelerde gerçekleştiğini gösteriyor.

Akdeniz bölgesinin ekolojik dayanıklılığı, sürdürülemez kalkınmayla birlikte ciddi ölçüde azalırken, her yıl doğal sermayesinden 450 milyar dolarlık değer üretilen Akdeniz'in sosyo-ekonomik geleceği belirsiz. Bu tabloya bir de iklim değişikliği eklendiğinde, durumun önemi katbekat artıyor. Akdeniz, eskiden bildiğimiz deniz değil artık. Akdeniz tropikal bir deniz değil, en azından şimdilik. Havzanın en sıcak bölgesi olan Doğu Akdeniz'de tropikalleşme süreci başladı ve burada yaşananlar, su sıcaklıkları iklim değişikliği etkisiyle yükseldikçe bölge genelinde nelerle karşılaşabileceğimizi gözler önüne seriyor.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE AKDENİZ

Görüldüğü üzere İklim değişikliğinin çevre doğa yaşam koşullarına etkisi bağlamında en derin etkilerinin yaşanacağı bölgelerden biri Doğu Akdeniz özelinde Akdeniz havzası olacaktır. Diğer taraftan en geniş anlamıyla “güvenlik” başlığı altında toplayabileceğimiz olumsuzlukların da yine Akdeniz havzasında yaşanacağına ilişkin gelişmeler ortay çıkmış durumda.

İklim değişikliği ve denizler dediğimizde de ülkelerin donanmaları öne çıkıyor. Bu donanmalar her kıtada ve her okyanusta on milyarlarca dolarlık varlığı yönetiyor. Bu varlıkların (gemiler, denizaltılar, uçaklar, deniz üsleri ve her şeyi birbirine bağlayan teknoloji) tasarlanması ve inşa edilmesi uzun yıllar alır ve onlarca yıllık faydalı ömre sahiptir. Bu, donanmaların 10, 20 veya 30 yıl içinde ne tür görevleri yerine getirmesinin gerekebileceğini ve bu görevleri gerçekleştirmek için hangi varlıklara ve altyapıya ihtiyaç duyacağını artık anlaması gerektiği anlamına geliyor. Başka bir deyişle o dönemde var olacak dünyaya göre plan yapması gerekiyor.

Batılı ülkelerin askeri yetkililerinin şu anda üzerinde çalıştığı 21. Yüzyılın ortalarına ilişkin planlarında o zamanlar dünyasının, daha yüksek deniz seviyeleri, yeni yağış düzenleri ve daha sık ve şiddetli aşırı hava olayları ile birlikte ülke içinde ve dışında birçok bölgeyi tehlikeye atıp istikrarsızlaştıracak şekilde bugünün dünyasından daha sıcak olacağını biliyor. Ve bu, birbirini daha da kötüleştiren ve donanmaların aynı anda ele alması gereken iki sorun yaratıyor.

Birincisi, iklim değişikliğinin donanmanın askeri ve insani hizmetlerine olan talebi artırması bekleniyor. Etkileri yalnızca donanmaların misyonunun (denizdeki hakları konusunda artan

anlaşmazlıkların yaşandığı kuraklığa eğilimli bölgelerden, kitlesel göçle karşı karşıya kalan kıyı bölgelerine ve deniz buzunun erimesinin yeni nakliye yollarının önünü açtığı Kuzey Kutbu'na kadar maden çıkarılması ve yeni çatışma fırsatları) coğrafi kapsamını genişletmekle kalmayacak, ayrıca donanmanın çeşitli hizmetlerine olan talebin karışımını ve sıklığını da değiştirecekler.

İkincisi, iklim değişikliği donanmaların hizmetlerini sunma kapasitesine zarar verebilir. Deniz seviyeleri yükseldikçe ve hava durumu koşulları sertleştikçe, filonun hazırlığının sürdürülmesinin bağlı olduğu yerel ve küresel üs ve liman ağlarının zarar görmesi riski de artacaktır. Bu nedenle donanmanın, altyapısının ve üslerine ve filosuna kritik enerji ve malzeme desteği sağlayan tedarik zincirlerinin dayanıklılığını artırması gerekiyor.

Batılı ülkeler iklim değişikliğinin güvenlik mekanizmaları ve özelde donanmalarına yaratacağı etkinin farkında. İklim değişikliğinin neden olduğu baskılar kaynak rekabetini etkileyecek ve dünya genelinde ekonomilere, toplumlara ve yönetim kurumlarına ek yükler getirecek. Bu etkiler, yoksulluk, çevresel bozulma, siyasi istikrarsızlık ve sosyal gerilimler gibi uluslararası alandaki stres faktörlerini ağırlaştıracak tehdit çarpanlarıdır; bunlar, terörist faaliyetleri ve diğer şiddet türlerini mümkün kılacak koşullardır.

İşte tam da bu alanlarda yani iklim değişikliğinin çarpan etkisiyle büyüttüğü ve ortaya çıkardığı yeni tehditler bağlamında Akdeniz havzası bu tehditler ortamının adeta merkezinde oluyor. Bu haliyle Türkiye bu tehditlere karşı Doğu Akdeniz'de yeni mücadele stratejilerini hayata geçirmesi gerekiyor. Kuşkusuz bu tek başına yapılabilecek bir şey değil ve Akdeniz ülkeleriyle ortaklıklarla aşılabilecek bir çaba olması gerekiyor. Bu işbirliği çabalarını olumsuz etkileyebilecek bir unsur da Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarını paylaşımındaki rekabet olacak. Dolayısıyla adil dengeli bir çözüm politikasını tüm ülkelere benimsenmesinin zorluğu Akdeniz'de yaşanacak zorlukların habercisi gibi.

İKLİM GÖÇÜ VE AKDENİZ

Afrika kuzeyi ve hemen altındaki sahra altı ülkeleri ve Ortadoğu'daki siyasi istikrarsızlıklar ve darbeler, iç savaşlar, küresel terör hareketleri bölgedeki iç ve dış göç hareketlerini artırmıştır. Şimdi bütün bunların üzerine binen iklim değişikliğiyle BM raporuna göre 280 milyon (ki bunların en az yarısı Afrika ve Ortadoğu ülkelerinden olacak) kişinin iklim göçüne katılacağı

tahmin ediliyor. Bu insanların büyük bölümünü hedefi Avrupa olduğu gibi geçiş rotaları da Türkiye ve Akdeniz olacak.

Yani özellikle göç bağlamında bugüne yaşadıklarımız yaşayacaklarımızın bir fragmanı olabilir. Çevresel olumsuzlukların yanında siyasi askeri ekonomik anlaşmazlıkları dünyanın merkezi konumundaki Akdeniz'i daha da ısındıracak gibi gözüküyor.

Suriye, Irak ve Yemen'de devam eden terör saldırıları ve iç çatışmalar, Libya'da henüz sonuçlanmamış siyasi ve askeri süreçler, sahra altı ülkelerde yaşanan darbelere ek olarak İsrail-Hamas arasında devam eden savaş Doğu Akdeniz'i odak noktası haline getirmiştir. D.Akdeniz'de sadece NATO müttefiklerinin 40'ın üzerinde savaş gemisi vardır. Rusya'nın Suriye'de Tartus konuşlu savaş gemilerini de eklediğimizde olağan dışı askeri hareketlilik bölgeyi muhtemel bir bölgesel çatışmanın kıyısında tutmaktadır. Bütün bunların yanında Süveyş Kanalı, Türk Boğazları ve Cebelitarık Boğazı ile dünya ticaret nakliyatı için kritik önemde olan bir Akdeniz gerçekten de Latince kökenli isminin (Mediterranean) de ima ettiği gibi yeni dünya düzenin kurulmakta olduğu ve yeni ittifakların oluştuğu günümüzde merkezi bir konuma sahiptir.

Son yıllarda binlerce düzensiz göçmene mezar olan Akdeniz'in önümüzdeki dönemde düzensiz göçmelerin onbinlercesine mezar oluşuna sahne olması kaçınılmaz gözüküyor. Bu bağlamda Akdeniz özellikle düzensiz göçle mücadelede yeni işbirliklerine ve operasyonlara maruz kalacaktır. Bu göç hareketi kuşkusuz Akdeniz havzasındaki kıyı devletlerinin yanında Avrupa'nın derinliklerine kadar etki üretebilecek büyük bir kriz olacağını şimdiden söyleyebiliriz.

DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ SAVAŞLARI

Bunun yanında iklim değişikliğinin olmuş etkilerini bertaraf etmeye yönelik diğer bir gelişme de ülkelerin yenilenebilir enerjiyi kullanıma sokma projeleridir. Bu bağlamda Akdeniz'in yine bir enerji nakil koridoru olacağını görüyoruz. Bu kapsamda projelerin de yarıştığını görüyoruz. Doğu Akdeniz'deki zengin doğal gaz kaynaklarının yanında (ki önümüzde orta vadede petrol ve gaz kullanımının azaltılması söz konusu) yenilenebilir enerji kaynakları üzerinden Asya ve Afrika'dan Avrupa'ya elektrik nakil hatlarının kurulması planlanıyor, projeler başladı bile. Burada AB ve ABD'nin de yol vermesiyle Yunanistan elektrik nakil hattında bir HUB olma yolunda. Asya ve Afrika'da yerinde üretilmiş elektriğin denizaltı kablolarıyla Avrupa'ya

çıkışında Yunanistan (İsrail ve Mısır'dan gelen) önemli bir pay kapmış gibi gözüküyor. Bu süreçte 2020'de kuruluna Doğu Akdeniz Gaz Forumundan dışlanan Türkiye'nin elektrik nakil hatlarında da devre dışı bırakılmakta olduğu anlaşılıyor.

DOĞU AKDENİZ'DEN ASYA/PASİFİK'E

İklim değişikliği Avrupa ülkeleri ve ABD tarafından uzunca bir süredir 1990'lı yıllardan buyana en önde gelen ulusal güvenlik tehditleri arasında kabul ediliyor. Bunun yanında Soğuk Savaş döneminin bilinen ittifak yapılarının dışında çok sayıda ittifak halkaları oluştuğuna şahit oluyoruz. AUKUS, QUAD gibi ittifakların yanında ABD'nin Pasifik ülkeleriyle 2'li 3'lü ittifaklar oluşturduğu görülüyor.

ABD İngiltere, Avustralya arasındaki AUKUS ittifakına Japonya ve Güney Kore'nin de dahil edilmesi gündemde. ABD ile Filipinler arasındaki ittifakın kapsamı ve garantileri genişletildi. Japonya ile Güney Kore ve Japonya ile Filipinler arasında ikili ittifaklar genişliyor. İngiltere Fransa Almanya gibi ülkelerin de 2'li veya 3'lü şekilde bu bölge ülkeleriyle askeri ittifaklar oluşturdukları ve Avrupa'nın Asya-Pasifik'e bağlandığını görüyoruz.

Bu ittifakların katılımcı ülkelerin özellikle deniz kuvvetleri üzerinden somutlaştığı, bu da donanmaların hem ülkelerin dış politikalarında önemli bir araca dönüştüğünü hem de deniz jeopolitiğinin 21. Yüzyılın en önemli uygulama alanı olduğunu ve olacağına işaret ettiğini gösteriyor.

Bu ittifaklaşmanın en bariz sonucu ise ittifak halkalarının oluşturduğu hatlara baktığımızda en içeride Rusya onun dışında Çin olacak şekilde ABD'nin Avrupalı ortaklarıyla Rusya ve Çin'i denizden kuşattığını gösteriyor.

SONUÇ OLARAK;

Küresel ölçekte bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'nin donanmasıyla birlikte deniz jeopolitiğini çok dar bir alana sıkıştırdığına dair gelişmeler yaşanıyor. Türkiye'nin Atlantik'ten Pasifik'e, Ummanlardan Arktik okyanusuna geniş bir coğrafyada etki üretecek politikalara ihtiyacı var. Denizden kıtalara ve kıtalardan denize bakan, ufkun ötesini görebilen denizciliği Türk'ün büyük ülküsü gören politikalara ihtiyaç var. Bunun için de iyi bir eğitime ve teknolojik üstünlüğe ihtiyaç var.

Atatürk'ün dediği gibi bir ülkenin denizlerde açılabilceği sınırı sahip olunan iyi eğitim, teknolojik gelişmişlik belirler. Eğitim ve teknolojiye ne kadar iyiyse, açık denizlerde o kadar ileriye gitmeniz kendinize yeni refah alanları da yaratabilirsiniz. Türkiye eğitimini bilimi teknolojiyle denizlerde ne kadar uzaklara gidebilirse, okyanuslara ve kutuplara ulaşabilirse hem bölgesinde hem de küresel ölçekte o kadar etkili olacaktır.

Yukarıda ortaya koyduğumuz jeopolitik gelişmeler ve yeni tehdit ortamları da denizde güçlü olmayı, bunu da sadece sahip olduğu kıyılarda uluslararası normlardaki 12 millik deniz sınırıyla değil okyanustan okyanusa bir deniz jeopolitiğini devlet stratejisi haline getirmeyi zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Managing Climate Change: Lessons from the U.S. Navy, Forest L. Reinhardt ve Michael W. Toffel, The Magazine (July-August 2017)
- İklim Değişikliğinin Akdeniz'deki Etkileri, WWF Raporu (Haziran 2021)
- Kuzey Deniz Rotası'nda ticaret kapasitesi arttı, <https://www.ensonhaber.com/ekonomi/kuzey-deniz-rotasinda-ticaret-kapasitesi-artti>, 16 Ağustos 2023